

2011

ZIKUÑAGAKO AMA, MIRARIAREN ZAIN

Leire Goñi
(HERNANI 2011)

Garai batean zikoina asko ibiltzen zela eta, Ciconia-aga izena hartu omen zuen inguruak. Halaxe dio P. Pierre Lhande poetak “El molino de Hernani” obran. Zikoinek alde egin zuten ordea, enpresek lekua hartu ahala. Zikoinen atzetik, ihesean abiatu ote zen Zikuñagako Ama Birjina beltza ere? Zikuñagako Amaren Aldeko Komisioko kideek pistak bildu dituzte, eta Hernaniko patroia dena laster bere lekura ekarri ahal izango dutela uste dute.

Lehenago ere jaso ziren gutun gehiago egunkarrietan, baina 1979ko Ostegun Santu gauean Zikuñagako Amaren irudia desagertu zenetik, areagotu egin ziren beren kezka eta kexak adierazi nahi zi-

tuzten hernaniarren karta eta artikulua. Horieta batean esaten da Zikuñagako Amak bere baitan gordetzen dituela hiru altxor preziatu: hernaniarrek duten beraganako debozioa, irudia beraren garrantzia, eta Ermitak behinola izandako “harri urdineko” sarrera-atea.

Irudia eta Ermita desagertu ziren, baina hernaniarren debozioak bizirik dirau, eta Komisioko kideek lanean jarraitzen dute, Hernaniko historiari horren loturik egon den Ama Birjinak bere lekua berreskura dezan. Azken urte honetan ikerketa sakona egin dutela ziurtatu dute, eta laster, Zikuñagako Amaren eta Ermitaren desagertuaren atzean ezkutuko tratu bat egon zela frogatzeko moduan izango direla uste dute.

Mendetako historia

Benetan noizkoak diren ez badakigu ere, Zikuñagako Amari eta Ermitari egiten zaizkien lehen erreferentziak 1529koak dira, Antxon Agirre Sorondok “La Ermita de Zikuñaga” monografikoan jasotakoaren arabera. 1529ko irailaren 23ko data duen testamentu batean, “Jn. Myn. De Arreguiaren emazte Maria Oso de Echeberriak bi duket eman zituen Ernanyko San Juan elizarentzat, Cicuñagarentzat, San Martinentzat, Santa Barbararentzat eta Santa Cruzentzat”.

Urte bereko urriaren 5ean, Maria Lopez de Galarretak, Martin Arano de Ayerdiren alargunak, beste gauza batzuen artean bi erreal ematen ditu “Zikuñagako gure amaren obra eta luminariarako”.

Zikuñagari egindako lehen erreferentziak 1529koak dira, eta irudia XIII. mendekoa da.

Zazpietako bat

Ama Birjinaren irudiak berak ere, baditu berezi egiten duten ezaugarri batzuk. Pedro Anasagasti frantziskotarraren iritziz, irudia XIII. mendekoa da. 68 zentimetroko luzera du, eta benetan bitxi egiten duena, kolorea da; Zikuñagako Ama, Euskal Herriko zazpi Ama Birjina beltzetako bat baita. Kolore horren arrazoiaren inguruan ere, uste bat baino gehiago zabaldu da.

Luis Pedro Peña Santiagok idatzitako “Las siete Vírgenes Negras de Gipuzkoa. La ruta mágica” liburuan Ataungo San Sebastian ermitatik irten ziren zazpi Ama Birjinen elezaharra aipatzen da. Horren arabera, erromanikotik gotikorako trantsizio garaioak ziren eta elkarren artean ahizpak ziren zazpi Ama Birjina beltz misteriotsu, Ataungo San Sebastian ermitan bizi izan ziren. Gau batez, agindu zerutiar bati jarraiki, zazpi Ama Birjina beltzak Done Jakue bideko parte ziren puntuetan barreiatu ziren. Zaharretik gazteenera, Ama Birjina horiek ondorengoak dira: Irungo Juncal, Debako Itziar, Hernaniko Zikuñaga, Urretxuko Zabaleta, Hondarribiko Guadalupe, Aretxabaletako Zabale eta Donostiako Coro.

Luis Murugarren Zamora historialariaren ustez berriaz, irudia Hernaniko bailaran garrantzia handia zuen Alcega jaunak eta bere gizonak ekarri zuten hegoaldeko lurralderen batetik, kanpaina militar batetik itzultitakoan.

Zikuñagako Amak gordetzen duen azken berezitasuna eskuineko eskuan heltzen duen fruituaren ingurukoa da. Azken urteetan fruitu hori granada bat zela ziurtatzen zuten, baina Lizarralde 1926an argitaratutako “Andra Mari” monografikoan kontatzen denaren arabera, fruitu hori, jatorrian behintzat, sagar bat zen. Zikuñagako Ama, “Sagarren Ama Birjinetako bat” zela esaten zen; eskuineko eskuan sagar bat heltzeagatik deitzen zitzairen horrela. Baina Zikuñagako Amaren irudiari sagarraren lekuan granada bat jarri zioten 1947an zaharberritzean.

Sinesmen eta jaiak

Urte luzeetan hernaniarrek eta inguruko herrietako biztanleek maitasun handia izan zioten Zikuñagako Amari. Testamenduetan berarekin oroitzeaz gain, hainbat festa eta gurtze erritu ospatzen ziren garai batean bere omenez.

Horietako asko gogora ekarri zituen Jose Ignacio Echeverriak, Zikuñagako Ermitako ermitauak eta azken seroraren senarrak, Antxon Agirre Sorondoren “La ermita de Zikuñaga” obrarako. Garai batean egunero izaten omen zen meza Zikuñagan, eta bazuetan, baita hiru meza egun berean ere.

Ospakizunak ere ez ziren gutxi izaten. Santa Cruz egunean, maiatzaren 3an, eguneko lehen mezaren aurretik elorria bedeinkatzen zen Ermita atarian. Elorri horrekin, eta Erramu egunean bedeinkatutako erramuarekin gurutze zaintzaile bat egiten zen. Gurutze hori etxeetako ateetan jartzen zen, edota babestu behar zuen lur-saila zaintzeko, makila bati lotu eta hau lurrean sartuta uzten zen. Kasu horretan, gurutzea zeraman makil hori Ascensio egunean sartzen zen lurrean, 40 kredo errezatu bitartean. Poltsikoan 40 arto edo babarrun ale gordetzen zituzten, kredo bakoitza errezatzean lurrera botatzeko.

Santa Cruz egunaren eta irailaren 14a bitartean berriaz, erregu mezak ospatzen ziren asteartero, sines-tunek jarritako diruari esker. Horietan, “harriaren kontrako babesa” eskatzen zen, hilabete haietan zehar ohikoa izaten baitzen baratzak suntsi zitzakeen kazkabarra.

Irailaren 8a

Egunik handiena hala ere, irailaren 8an ospatzen zen, Zikuñagako Amaren egunean, hain zuzen. Bezperan jada, asko izaten ziren Ermitara inguratzen ziren erromesak. Festa ordea, egunean bertan hasen zen, goizeko 7etan eskaintzen zen lehen meza-rekin. Meza nagusia, goizeko 10etan izaten zen, eta bertan izaten ziren herriko agintariak ere. Ondoren, Ermitaren kanpoaldean, bertsolariak, trikitalariak eta txistulariak aritzen ziren giroa alaitzen. Echeverriatarrek ere, argi batzuk jartzen zituzten kanpoan, eta oilo-salda eta haragi egosia (edo ahal zenean, zezen-buztana) eskaintzen zituzten tabernan.

Inguruan postuak jartzen ziren, bokadiloak, edariak, erroskilak eta beste hainbat gauza saltzeko. Zaldi batek tiraka ekartzen zuen karroarekin etortzen zen emakumea ere urtero gerturatzen zen, erroskilak eta mahatsak saltzera. Urnietatik berriz, urtero joaten omen zen "Josekus" ezaguna. Betiko txaleko berekin etortzen zen, eta errifak saltzen zituen. Irabazleari, inguruko postuetan saltzen zirenak baino handiagoak ziren erroskilak oparitzen zizkion.

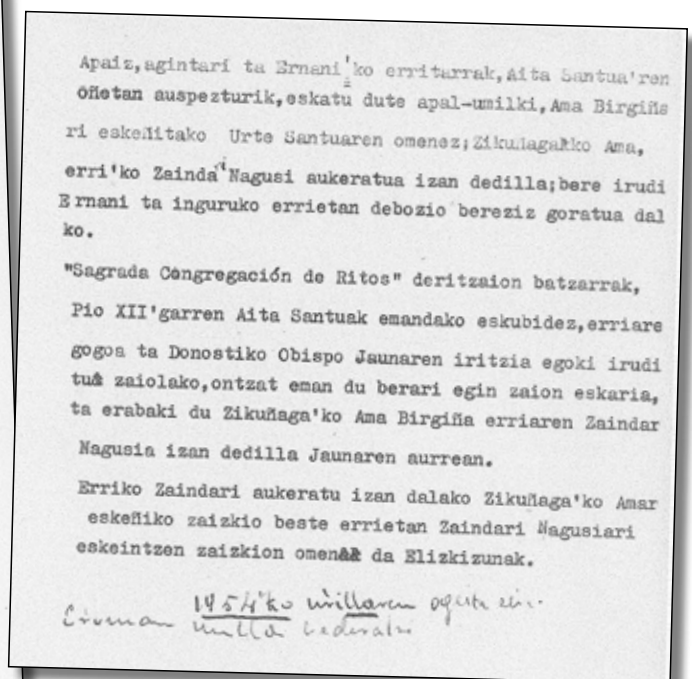
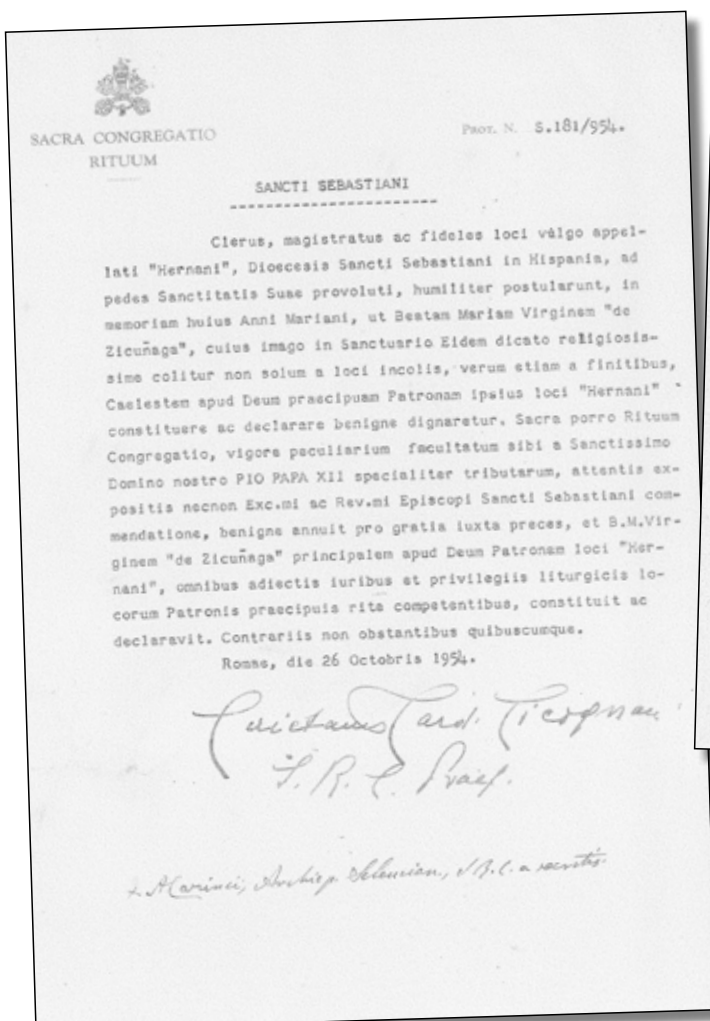
Ezer antolatu beharrik gabe, ospakizunek aurrera egiten zuten, jendeak jartzen zuen borondate eta gogoari esker. Festa bi edo hiru egun luzatzen zen; neska gazteak izaten ziren gaueko ordu txikietan etxean izaten ziren bakarrak.

40eko hamarkadan Udalaren kontura, txistulariak, aguazil bat eta udaltzain bat bidaltzen hasi ziren festara. Baita Ezpata-dantza eta Makila-dantza dantzatzeko talde profesionalak ere. Gerra Zibilaren ondoren, Zikuñagako Amaren eguneko ospakizunak kontu handiz antolatzeko ohitura hartu zen, ezustekorik gerta ez zedin, eta horrela, egunak jatorriz izaten zuen festa giro natural hori galtzen joan zen pixkanaka.

Errituak

Hernaniarrek Zikuñagako Amari zioten debozioa handia zen, eta bere inguruan sendatzeko lau gurtze erritu egiten ziren, Echeverria ermitauak gogoratzen duenaren arabera.

Ama Birjinaren kapa edo mantalarekin egiten zen erritu horietako bat. Mantala horrek Zikuñagako Ama estaltzen zuen, baina etxean norbait gaixorik zuenari manta hori uzten zitzaion. Manta gaixoaren ohe gainean jartzen zen, eta gertatu beharrekoa gertatzen zen: Jainkoak ala nahi bazuen, gehienez ere 3 egunetan gaixoa hil egiten zen; bestela sendatu egiten zen. Beraz, mantaren trukean meza bat ospatzen zuen gaixoaren familiak, hau sendatu zela ospatzeko edo hileta elizkizuna ospatzeko.

1954ko urriaren 26an Zikuñagako Ama Hernaniko patroia edo Herriko Zaindaria izendatu zeneko agiriak: latinez eta euskaraz.

Bigarren erritua, arria-gañeko deitua, hizketarako zailtasuna zuten haurrentzako izaten zen. Serorak haurra besoetan hartu eta aldare-harriaren gainetik pasatzen zuten, kredoa eta bi aitagure erreztzen zituen bitartean. Haurrak negar eginez gero, buruz-behera jarrita, erritua errepikatu egiten zen.

Erriturik ezagunena berriz, Ermitako paretako zuloarena da. Zulo hori Ama Birjinaren irudia zegoen horma-hobiaren azpian zegoen. Bertan burua sartu eta kredoa erreztatuz gero, urte osoko burukominak uxatzen ziren. Echeverria ermitauaren arabera, erritu hau jentilen garaikoa zen; konfesatzeko erabiltzen omen zuten.

Azken erritua berriz, olioaren zen. Ermitako olio-lanparetako olio ona izaten omen zen haur jaioberrien zilbor-hesteko zauria ixteko. Olio horren truke, oliba olio litro erdi bat edo hiru laurden ematen ziren Ermitarako.

Zikuñagako Amaren inguruan lau gurtze erritu egiten ziren: kapa edo mantalarena, arria-gañekoa, paretako zuloarena eta olioarena.

Zikuñagako ermita, Papelera Guipuzcoana de Zikuñaga enpresako eremuaren barruan (1978).

Bizikidetza arazoak

Ezin uka daiteke Zikuñagako Amari debozio handia izan diotela hernaniarrek eta inguruko herrietako biztanleek, eta debozio hori noiz sortu ote zen ziur ez badakigu ere, mende batzuetan zehar bizirik mantendu dela argi dago. Era berean, Zikuñagako Paper Fabrikak ere garrantzia handia izan du herrian. Baina nonbait, ez zegoen nahikoa leku denentzat.

Zikuñagako Paper Fabrika 1935. urtean sortu zen Zikuñaga auzoan, Ermitaren altzoan. Herritar askok lortu zuten bertan lanpostua, eta goxoki oroitzen dituzte lanean pasatako urteak.

Hala ere, Ermita eta Paper Fabrikarentzako nahikoa leku ez, eta 1949. urtean lehen arazoak sortu ziren, orduan arazo gisa ikusten ez baziren ere. Ermita eta Goizuetako errepidea lotzen zituen bidea zeharkatzea beharrezkoa zen Paper Fabrikara iristeko, eta horrexegatik, bide hori Fabrikaren interesekoa zela eta, jabetza-publikoko eremu gisa izendatzea eskatu zioten Udalari. Honek eskakizuna onartu zuen 1950eko martxoaren 7an.

Horrela, bidea denek erabiltzen zuten. Are gehiago Ermitara gerturatzen zirenek. Izan ere, Zikuñagako Ama gurtzera jende asko joaten zen oraindik ere, eta horrexegatik, eta herritarrek ala eskatuta, 1954ko urriaren 26an Hernaniko patroio edo Herriko Zaindaria izendatu zen Zikuñagako Ama Birjina, Donostiako obispoaren gomendioz eta Pio XII Aita Santuaren eskumenez.

Ezkutuko jokoak

Zikuñagako Paper Fabrika handituz joan zen urte haietan zehar, eta gero eta leku gehiago behar zuten. Gauzak horrela, 1973an urte batzuk lehenago Fabrikak hala eskatuta Udalak jabetza-publikoko eremu gisa izendatutako bide hura, desagerrarazi egin zuen Fabrikak berak. Udalak kexa jarri zuen, eta Iruñeko Lurralde Audientziak Udalaren alde egin zuen, bide hori jabetza publikoko eremu zela berrezarrit. Paper Fabrikak ordea, errekurtsioa jarri zuen Gorenean, eta honek ere Udalaren alde egin zuela susmoak badira ere, oraindik ez da datu hori argitara eman.

Urtebete beranduago berriz, uztailaren 4an hain zuzen, Paper Fabrikako ordezkari Jaime Echeverria Abonak eta Donostiako Elizbarrutiko Bikario Jose Elgarresta Iturbek tratu bat itxi zuten: Ermita zegoeneko lur-eremua saldu egiten zaio Paper Fabrikari. Hurrengo egunerako tratu haren inguruko zurrumurruak herrian barna zabaldu ziren eta Udalak Elgarresta Bikarioari galdegin zion. Herritarrak ez zeuden pozik tratu harekin, batetik, guztien bizkar egin zelako, eta bestetik, Ermitaren lur-eremu hura ez zelako Donostiako Elizbarrutiaren jabegokoa, baizik eta Hernaniko parrokiakoa, 1928ko urriaren

23an Martin Urrtuia Ezkurak notario aurrean donazio gisa emana.

1974ko uztailaren 4an Paper Fabrikako ordezkari Jaime Echeverria Abonak eta Donostiako Elizbarrutiko Bikario Jose Elgarresta Iturbek tratatu bat itxi zuten: Ermita zegoeneko lur-eremua saldu egiten zaio Paper Fabrikari.

Elgarrestak onartu egin zuen tratua egin zuela. Kontu apaiztiarra zela eta gorde omen zuten isilpean. Herritarrek are gehiago haserretuko zituen datu bat eman zuen gainera: proiektu hura 11 urte lehenagoko zela, alegia; bera Hernaniko parrokoa zenekoa eta Lorenzo Bereziartua Gotzaina bisitan etorri zeneko garaikoa, hain zuzen. Nonbait, urte guzti haietan Paper Fabrika isilik mantendu bazen ere, ezkutuko lanean aritu zen. Izan ere, Elgarresta parrokoa eta Bereziartua Gotzainak Ermita leku berri batera eramateko asmoa erakutsitakoan, Paper Fabrikak interes handia azaldu zuen. Baina Elgarresta parrokoa Donostiara mugitu omen zuten, eta salerosketaren kontua ahanzturan erori omen zen 1973 inguruan berriro heldu zioten arte. Azkenik, 1974ko uztailaren 4an burutu zen aipaturiko salerosketa. Zikuñagako Paper Fabrikak 7.704.000 pezeta ordaindu zituen: 2.400.000 pezeta Ermita birkokatzeke balioko zuten Andola baserriaren terreno batzuen truke, eta beste 5.304.000 pezeta Ermita zegoeneko terrenoaren eta honen berreraikitzea ordaindu ahal izatearen truke. Gerora, Andola baserriko terreno harien ordeza, Iparburukoak aukeratu zituen Ermita berreraikitzeke.

Hura guztia jakin eta bi egun geroago, 1974ko uztailaren 8an, Udalak ezohiko plenoa deitu zuen, salerosketa haren kontra agertzeko. Herritarrek ere beren desadostasuna agertu nahi izan zuten, eta 1.304 firma bildu zituzten; 465 Kaxkoan, 89 Osiñagan, 695 Zikuñagan eta 55 beste hainbat lekutan.

Herritarrek ere beren desadostasuna agertu nahi izan zuten, eta 1.304 firma bildu zituzten.

Tentsioa gero eta handiago egin zen. Udalaren eta Gotzaintzaren arten karta truke handia izan zen, baina ez zen kontua argitzea lortu. 1977an, dagoeneko Don Jose Maria Setien Gotzain zela, eskutitz trukeari ekin zitzaion berriro, baina Udalak ermitaren salerosketaren aurkako jarrera berretsi zuen.

Azken kolpea

Denbora aurrera zihoan, eta ez zirudien arazoa konpontzeko modurik aurkituko zenik. Eta konpondu ez, areagotu egin zen. Asko dira 1979 ostiral santu eguna, apirilaren 13a hain zuzen, ezkerreko hankarekin hasi zutenak. Izan ere, 1979ko apirilaren 12tik 13rako gauean, Ostegun Santutik Ostiral Santurako egunean, Zikuñagako Ama Birjina desagertu egin zen.

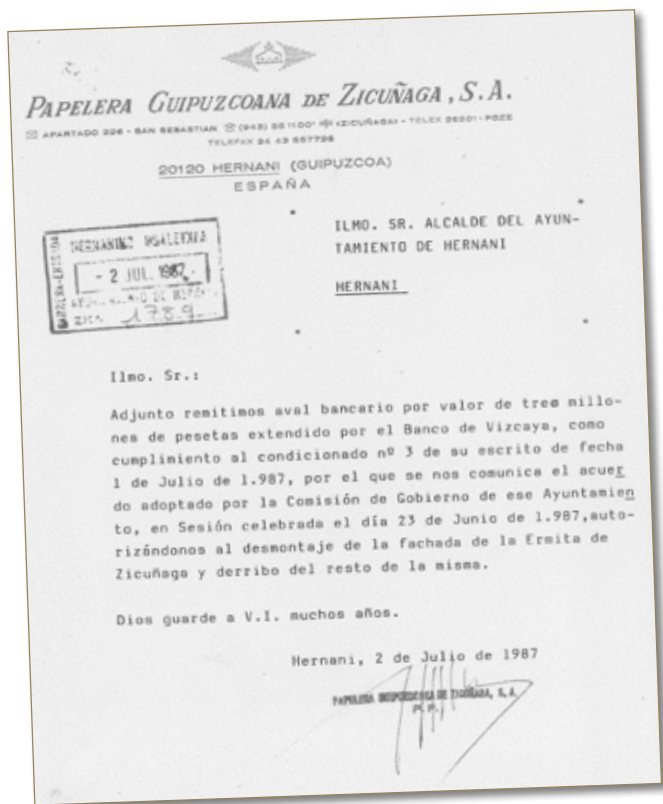
1979ko apirilaren 12tik 13rako gauean, ostegun santutik ostiral santurako egunean, Zikuñagako Ama Birjina desagertu egin zen.

Egunkari askotan zabaldu zen berria, eta desagere hark atsekabe handia eragin zuen. Susmoak berehala zabaldu ziren ordea, eta desagerepen baten ordeza, hura lapurreta izan zela zabaldu zen.

1982ko urtarrilean ordea, René Van den Berghe, "Erik el Belga" bezala ezagunagoa zen lapurra atxilotu zu-

Lapurretaren berria El Diario Vascon (1978-04-15).

1987an, ermita botatzeko baimena; Papelera Guipuzcoana de Zicuñaga, S.A.k 3 milioi pezetako ordainketa egin zuen.

ten Bartzelonan. Artelan sakratuak lapurtzeagatik oso ezaguna izan zen “Erik el Belga”, eta Espainiako Estatuan 600 lapurretatik gora egin zituen. Euskal Herritik ere pasa zen, eta besteak beste, Aralarko San Migeletik Carolingo estiloko 39 esmalte lapurtu zituen 1979 urriaren 25 eta 26 bitartean. Hernanitik gertu, eta Zikuñagako Ama desagertu zen urte berean lapurreta hura egin zuela eta, hernaniarren zaindariaren irudia ere “Erik el Belgak” lapurtu zuela zabaldu zen. Geroago ordea, Zikuñagako Ama Birjinaren aldeko Komisioak uste hori okerra zela frogatu ahal izan du.

Amaiera tristea

Zikuñagako Ama Birjina lapurtu zutenerako, Paper Fabrika asko handitu zen, eta lur-eremu zabala goaren beharra zuen. Urte batzuk lehenago itxitako tratuari jarraiki, Ermita zegoen lur-eremua behar zuela aldarrikatzen zuen.

1985 irailaren 10eko goizeko zazpietako meza, Zikuñagako Ermitan emango zen azkena izango zen.

1985 irailaren 10eko goizeko zazpietako meza, Zikuñagako Ermitan emango zen azkena izango zen. Apaizak hala eman zien aditzera han bildutakoei: Ermita bota egingo zuten. Emozio handiarekin go-

goratzen dute bertan izandakoek azken meza hori, egunkarietara bidalitako eskutitzetan irakur daitekeenez. Biyok-eko argazkilariak ere ez zuen azken agur hura pasatzen utzi nahi izan, eta argazkia atera zien mezetara gerturatutako guztiei.

1987ko ekainaren 23an Gobernu Komisioa bildu zen Hernaniko Udalean, eta Ermita botatzea onartu zen, beste leku batean berreraikitze baldintzarekin. Ekainaren 23tik uztailaren 10era bitartean aritu ziren Ermitako fatxadako harriak kendu, katalogatu eta jasotzen, eta Ermitaren gainontzekoa botatzen. Harriak Zikuñagako Paper Fabrikan omen daude oraindik, Ermita berreraiki zain.

Komisioa lanean

Urte hauetan guztietan, Zikuñagako Paper Fabrikaren eta Ermitaren arteko tira-bira honetan Ermita eta Ama Birjinaren alde egin dute hernaniarrek. Horrela, Zikuñagako Amaren Aldeko Komisioak beti susmatu izan du ezkutuko traturen bat izan zela, salerosketaren, Ama Birjinaren desagertzearen eta Ermita botatzearen atzean.

Hasteko, “Erik el Belga” lapur ezagunak ez zuela irudia lapurtu defendatu dute beti. Azken urteetan Komisioak egindako lanari esker, jakin dute guardia zibilak erregistratuta dituela artelan sakratuen lapur ezagunaren ibilerak, eta Espainiako Estatuan egindako 600 lapurreta horietakoen artean ez dago Zikuñagako Amarena. Gainera, irudiaren desagertzea ez zuela inork salatuta jakin dute, garaiko erregistro guztiak arakatu ostean. Era berean, lapurretaren berri gurutze-bidetik bueltan zabaldu zen herrian, eta apaizak momentu hartan izandako jarrera susmagarria izan zela diote batzuek.

Gotzaintza lapurreta haren jakitun, eta agian, partaide izan zela frogaz dezakeen agiri baten berri izan dute.

Laster, Zikuñagako Amaren eta Ermitaren desagertzearen atzean ezkutuko tratatu bat egon zela frogatzeko moduan izango direla uste du Komisioak.

Gauzak horrela, Gotzaintza lapurreta haren jakitun, eta agian, partaide izan zela ere salatuta dute behin baino gehiagotan, eta orain gutxi, hori frogaz dezakeen agiri baten berri izan dute. Badirudi, eskutitz itxurako dokumentu horretan Zikuñagako Amaren irudiaren mantentze-egoeraz hitz egiten dela, lapurtua izan ondorenean ere. Oraindik ez dute eskutitz hori eskuratu, baina behin lortuta, Komisioaren asmoa ez da jada, inor salatzea. Azken helburua guztia argitu, Ama Birjina aurkitu eta Ermita berreraikitzea dira, Hernaniko herriak bere zaindaria berreskura dezan.